

УДК 930.253:025.171:027.54(477-25)НБУВ

*Євген Костянтинович Чернухін,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу фонду юдаїки
Інституту рукопису
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
e-mail: geikle@hotmail.com*

**ФОНД 350 (АРХІВ РОДИНИ ГОРИНОВИЧІВ)
В ІНСТИТУТІ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
ФОНДОУТВОРЮВАЧІ, СТРУКТУРА, ОГЛЯД МАТЕРІАЛІВ**

Фонд 350 створено з документів, переданих Михайлом Володимировичем Гориновичем (1927–2016) до ІР НБУВ у 1996–2006 рр. Більшу частину зібрання складає архів батьків фондоутворювача – Володимира Миколайовича Гориновича (1900–1979) та Ніни Семенівни Гаєвської (1898–1987), учителів початкової школи с. Забір'я Київської області. Серед документів фонду – біографічні, службові матеріали представників трьох поколінь роду Гориновичів, краєзнавчі записки, літературні твори, спогади, листування, фотографії.

Ключові слова: Гориновичі, Михайло Горинович, Володимир Горинович, Ніна Гаєвська, Забір'я.

Особливістю низки фондів, що надійшли в останні десятиріччя до Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), є відносна систематизація матеріалів, яку проводили ще самі фондоутворювачі. Це значно полегшує роботу з наукового описування фондів, а також певним чином окреслює або й навіть програмує наперед суспільно значущі напрями дослідження документів. До того ж свідоме ставлення фондоутворювачів до формування фонду забезпечує якість відтворення їхніх біографій і близьких до них осіб. До таких відносно впорядкованих ще до надходження до ІР фондів належить і архів родини Гориновичів. Загальна кількість описаних документів, що увійшли до складу фонду, склала 4563 од. зб.

Матеріали фонду надходили до ІР НБУВ у два етапи – восени 1996 р. і десять років потому, 2006 р., від Михайла Володимировича Гориновича (1927–2016), гірника-інженера періоду СРСР.

© Є. К. Чернухін, 2018

Біографія головного фондоутворювача хоча й доволі насичена різноманітними подіями, не дуже яскрава як на погляд історика або соціолога. Михайло Горинович народився 6 травня 1927 р. в селі Будаївка (нині в складі м. Боярка) Києво-Святошинського району Київської області в родині вчителів – Володимира Миколайовича Гориновича (1900–1979) і Ніни Семенівни Гаєвської (1898–1987). Михайло був другою дитиною в родині, старша сестра Олександра народилася 29 квітня 1925 р., а 21 червня 1937 р. в родині з’явилася ще одна донька – Катерина.

Михайло навчався в забірській трудовій (початковій, чотирикласній) школі, де його батьки викладали з осені 1924 р. В 1939 р. подружжя перевели до Янковичів (від 1947 р. – Іванковичі Васильківського р-ну), де старші діти продовжили навчання. В 1941 р. батько Михайла Гориновича пішов добровольцем на фронт, а родина залишилася в Янковичах. Михайло спробував влаштуватися до військово-морського спецучилища в Києві, але не пройшов і мусив повернутися додому. Вже в липні 1941 р. до села зайшли німці. Деякий час Ніна Гаєвська з дітьми блукала навколишніми селами через режим «фронтвої зони». Коли повернулася, знайшла розграбовану хату. На плечі Михайла ліг важкий обов’язок із підтримки родини. Мати почала працювати в чотирикласній школі, відкритій німцями в Янковичах. Михайло підробляв, де міг, продавав, міняв речі, подорожуючи містами і селами України. Восени 1942 р. сестра Олександра була інтернована на роботи до Німеччини. Михайло, аби якось убезпечити себе від такої само долі, вступив до Боярського технікуму бджільництва й шовківництва. Там годували, але більше змушували працювати в полі й на городі, аніж учили.

Після визволення Київської області восени 1943 р. намагався влаштуватися до залізничного технікуму в Києві, пізніше знов почав навчатися в боярському технікумі і ходив на заняття до середини травня 1944 р. Між тим неповна родина повернулася до Забір’я, до старої школи-хати. Про долю батька й сестри нічого не знали.

У середині травня 1944 р. Михайло вступив до артилерійської спецшколи, але всіх учнів відрядили на заготівлю лісу до осені. В жовтні в школу прибув полковник Б. С. Храбров – набирали охочих до військової спецшколи при славнозвісному Київському артилерійському училищі¹. Відтак, з 1 грудня 1944 р. Михайло Горинович був зарахований до складу курсантів для пришвидченої річної підготовки молодших офіцерів. У лютому 1945 р. він випадково травмував коліно й раптово підхопив

¹ Відоме в історії Києва як «КОЛКАУ» (Киевское ордена Ленина Краснознаменное артиллерийское училище) імені С. М. Кірова, пізніше ще як «КВЗРИУ» (Киевское высшее зенитно-ракетное инженерное училище). Борис Сергійович Храбров був начальником учебної частини.

зараження крові, ледве не втратив ногу. Коли в квітні одужав, дуже відстав у навчанні, але намагався надолужити пропущене. Між тим, після перемоги над Німеччиною необхідність у «пришвидчених» офіцерах уже відпала. Почалося «чищення» курсантського складу від «неблагонадійних» і «заплямованих». Михайло як такий, що був «в окупації», до того ж – син «колабораціоністки» й «пропалого безвісти» був переведений до рядового складу. Проте після низки посадових переміщень у різних військових частинах опинився при тому самому училищі імені С. М. Кірова. Служив при штабі, був писарем, пішов на курси шоферів і так дійшов до закінчення служби. Попри всю складність військових обов'язків, були в них і свої позитиви. На початку служби Михайло писав матері: «ти не уявляєш, як це добре після селянського лахміття вдягтися в усе нове й мати гарантовану їжу». Отже, буремні післявоєнні роки й голодомор 1946–1947 рр. Михайло пережив досить спокійно. Ходив до київських родичів у гості, багато фотографував. Між тим, повернулася з Німеччини старша сестра Олександра, а згодом озвався й батько – був у полоні, потому чекав на звільнення у фільтраційному таборі. Повернувся лише навесні 1947 р.

У 1948 р. Михайло одержав дозвіл на відвідування київської робітничої школи для молоді № 15, яку й закінчив зі срібною медаллю 1951 р.

Марія Довгань. 1955 р.

30 березня того ж року він був демобілізований з лав Червоної армії в званні молодшого сержанта. Восени вступив на гірничий факультет Київського політехнічного інституту (далі – КПІ). Будучи студентом, познайомився з дівчиною Марією Фотіївною Довгань з села Попівка (Звенигородського р-ну Черкаської обл.), яка навчалася в київському кулінарному технікумі. В квітні 1954 р. молоді побралися. 26 листопада 1955 р. в них народилася перша дитина – Олександр. Перші тижні жили в Києві в тітки, потому поїхали до батьків у Попівку. Батьки дружини – пересічна селянська родина. Фотій Якович Довгань (1907–1969) прожив усе життя в Попівці, після війни був учителем трудового виховання в сільській школі. Мати Любов Самійлівна Довгань (Стрикаленко, 1907–1980) до 1960 р. працювала в радгоспі.

Ще під час студентської гірничої практики Михайло бував на Донбасі, а після закінчення КПІ в серпні 1956 р. взяв направлення до шахтар-

ської лави. Умови праці й проживання були жахливі, що давалося взнаки на бутті молодій родині. Ці важкі для молодих роки проходили переважно в шахтарському селищі Нова Бутівка (нині м. Макіївка). Досить часто до молодих приїздили родичі: батьки, сестри. Малу дитину намагалися якнайчастіше відправляти до «дідів» – до Забір'я або Попівки. А от самі настраждалися вдосталь – нестача харчових і промислових продуктів, питної води, жахливі умови побуту. Все це гнітюче діяло насамперед на дружину, яка кожного дня терпляче чекала на чоловіка, котрий працював ледь не 18 годин на добу, без вихідних.

Недивлячись на досить швидкий кар'єрний ріст Михайла Гориновича – від помічника начальника ділянки до виконуючого обов'язки головного інженера копальні, шахтарська праця його не задовольняла. Ця праця в усіх її різновидах була важкою і відповідальною: вибухи в лавах, аварії, звільнення, прогули, пиятика й брутальність у стосунках – усе це мусив якось «перетравлювати» доволі інтелігентний за походженням і вдачею Михайло Горинович. За ці шахтарські роки з ним траплялося різне: були заохочення й догани, непорозуміння з начальством і технічні інновації, звільнення й поновлення на посадах, але насамкінець – повна відмова робити кар'єру «за рахунок робочого класу» та підлабузництва. Тим часом, 29 травня 1958 р. в Макіївці в Михайла народилася друга дитина – донька Наталка, дружина закінчила вечірню середню школу й вступила на заочне відділення місцевого педінституту за фахом учителя молодших класів.

Михайло Горинович. 1955 р.

У 1960 р. Михайло Горинович цілком свідомо вступив до лав КПРС. Проте шахтарське середовище дедалі сильніше руйнувало психіку Михайла – дружина в листах до Ніни Семенівни жалілася на грубість чоловіка, лайку і навіть зловживання міцними напоями. Попри все Михайло якось тримався, навіть якийсь час заохочував до роботи на вугільних копальнях своїх друзів. Але кінець кінцем після чергової сутички з керівництвом доволі імпульсивно, як і завжди, звільняється з роботи і в квітні 1962 р. їде шукати кращої долі до Києва. Радянська влада загалом не вітала тих, хто переселявся за власним бажанням. Столичні міста для них були традиційно

«закриті». «Приписатися» до літніх батьків у Забір'ї закон не дозволив. Єдиний вихід – знайти «особливу» роботу з «бронєю» для прописки.

Попервах Михайло Горинович влаштувався на Комбінат будівельних матеріалів у с. Біличах, поблизу Києва, на посаду інженера планово-виробничого відділу. Але не надовго. Того ж року він уже в УкрНДІпроекті, де працює два роки інженером-випробувачем у відділі буровибухових робіт, а потому знов шукає роботу – розглядає можливість улаштування на посаду гірничого майстра об'єднання «Ватутінвугілля». Тим часом до Києва переїжджає родина. Дружина йде працювати вчителькою молодших класів. Старший син Олександр восени 1962 р. пішов до забірської школи і жив переважно в діда й баби.

З 1964 до 1983 р. Михайло Горинович працює на різних відповідальних посадах: у Комітеті Ради Міністрів УРСР з Держтехнагляду, в Метробуді, в ЦК профспілки робітників геологорозвідувальних робіт, в управлінні «Вибухпром» Укрміжколгоспбуду, в Управлінні київського округу Держтехнагляду. Нарешті, з 1983 до лютого 1992 р., Михайло Горинович перебуває на посаді інженера з техніки безпеки в Спеціальному конструкторсько-технологічному бюро Інституту електрозварювання імені Є. О. Пагона. Загальний трудовий стаж за підрахунками самого Михайла Гориновича склав 57 років 11 місяців. За період від 1946 р. мав типову низку державних ювілейних нагород, численні грамоти, подяки й відзнаки з боку керівництва. З подальшим навчанням якимось не складалося, хоча мав наміри здобути економічну освіту. В 1967 р. закінчив майже обов'язковий за тих часів Університет марксизму-ленінізму. Того ж року нарешті одержав квартиру в Києві.

Михайло Горинович завжди був ініціативним, авторитетним фахівцем, хоча на керівні посади не вибирався і залишився «пересічним» інженером. Грошей теж не заробив – середня зарплата весь час була близько 200 крб. За власними свідченнями, розкиданими по його листах і нотатках, мав виразне почуття несправедливості в стосунках начальства й пересічних робітників і службовців, ніколи не брав участі в різних фінансових схемах і маніпуляціях, не покривав зlodіїв і тому не тримався на посадах, кожен раз звільняючись, аби не заплямувати себе брудними справами.

У 1980-х вітав «горбачовську» перебудову й новий курс партії, а пізніше – незалежність України. Проте членські внески до КПРС сплачував до січня 1991 р. Під кінець життя виявив «державницьке мислення» і пристав до свого національного коріння. Власноруч свідчив про Голодомор 1932–1933 рр.¹

¹ Свідчення М. В. Гориновича, 1927 року народження, про голод на Київщині. 29 листопада 2006 р. Ф. 68. Спр. 396. Т. 10. Арк. 134 зв. Оригінал. Рукопис. Свідчить: ГОРИНО-

Після 1992 р. Михайло Горинович доживав віку зі своєю дружиною по вулиці Червоноармійській, 131, зустрічався з друзями, ветеранами «КОЛКАУ», співпрацював з краєзнавцями, Національним музеєм історії України в Другій світовій війні, вивчав історію власного роду. До останніх днів цікавився літературою та історією, напам'ять цитував вірші, що зрештою не дивно, беручи до уваги освіченість батьків дореволюційного гарту та шанованих ним предків. Помер 19 листопада 2016 р.

Біографії його дружини та дітей, про які ми теж дізнаємося з матеріалів фонду, доволі невиразні й типові для нашої доби. Марія Фотіївна після закінчення Київського педінституту понад 40 років працювала вчителькою молодших класів у київських школах № 28 і № 112. Діти – Олександр і Наталя – після закінчення київських шкіл училися в КПІ. Син, будучи ще студентом, одружився з Любов'ю Борисівною Богорською, має сина Романа, 1980 р. народження. Працював у КДБ УРСР. Усі проживають у Києві. Донька Наталя після невдалого першого шлюбу одружилася вдруге, працювала в різних установах, але в травні 1996 р. разом з другим чоловіком Євгеном Добровольським і сином Денисом (1991 р.) виїхала на постійне проживання до Торонто (Канада). Можливо, це своєрідне «розлучення» стало поштовхом до передачі документів родини на зберігання в ІР НБУВ.

У родині Гориновичів існував очевидний культ батьків, насамперед Володимира Миколайовича Гориновича. Батьківський будинок (колишня попівська садиба, пізніше перша забірська школа) упродовж десятиліть залишався центром життя родини. Утвердженню культу певним чином сприяли й зовнішні чинники – школа за визначенням була центром забірського життя в пореволюційні роки, а її перші вчителі були й залишалися в людській пам'яті першими особами села до самої їхньої смерті. За «внутрішні» чинники слугували, окрім особистісних родинних стосунків, сімейні легенди та низка історичних фактів.

Давній інтерес до свого коріння виявився в записках Михайла Гориновича про походження роду, що датуються кінцем 1990-х – початком 2000-х років. Очевидно, що ці записи доволі наївні, подекуди навіть міфологічні, але навряд чи вигадані самим Михайлом. В основі їх лежать перекази батьків і дідів, адресовані неповнолітнім дітям, – напівказкові оповідання про предків. Звідси теза про походження роду від Змія Гориновича, князя на Горині, що одружився з Путятою, донькою Альоши Поповича. Пізніше князь Змій нібито зрікся православ'я та втік до Литви. Тому, власне, й був проклятий і зберігся в народному фольклорі як «Змій Горинич».

ВИЧ Михайло Володимирович. «Я, Горинович Михайло Володимирович, 1927 р. народження, с. Забір'я. ...» [1, с. 346].

Інша сімейна легенда більш вірогідна. Мати Володимира Гориновича – Катерина народилася 1860 р. в Калузі ще як кріпосна родини Розумовських. Її батько, Аристарх Розумовський, походив з Лемешів, що під Києвом. Був родичем матері Олексія Розумовського (1709–1771). Хтось із синів Кирила Розумовського (1728–1803) нібито одружив Аристарха з дівчиною-француженкою з роду Бурбонів, котру програв йому в карти її брат – утікач з революційної Франції. Ця історія загалом укладається в характер і поведінку деяких представників російського і французького дворянства, але навряд чи буде колись документально підтверджена. До того ж дуже важко пов'язати когось із Розумовських з подіями кінця 1840-х років, коли мало відбутися це гіпотетичне одруження. Швидше за все, поява цієї легенди пов'язана з фактом програшу в карти князем Олександром Миколайовичем Голіциним (1769–1817) своєї дружини Марії Григоріївни (Вяземської, 1772–1865), що, зрештою, призвело до бажаного шлюбу з Львом Кириловичем Розумовським (1757–1818). Якщо ж щось подібне й насправді сталося з Аристархом Розумовським, то це могло відбутися лише до смерті останніх синів Кирила Розумовського – десь до середини 1830-х років, або ж ідеться про гру в карти котрогось з його онуків, які вже не жили в Росії. Через те, що російська гілка роду Розумовських згасла, не зовсім зрозуміло й те, чиїм, власне, кріпаком, залишався Аристарх і, відповідно, його дочка в 1860 р.

Хай там як, але Аристарх Розумовський був не простим кріпаком, хоча й не дуже оригінальним, як на ті часи. Учився на Заході на кондитера і після повернення заснував власну кондитерську в Калузі, звідки постачав продукцію до імператорського двору Санкт-Петербурга. За легендою, в родині було багато дітей, але батьки рано померли, і доньку Катерину виховували при імператорському дворі. Десь тут на неї надібав хтось з людей відставного полковника Василя Олександровича Пашкова (1831–1902), одного із засновників руху євангельських християн у Росії. Під впливом таких ідей сформувався її релігійний світогляд. За звичаями доби Катерина Розумовська працювала медсестрою в шпиталях на заході й півдні України. Там, власне, вона й зустріла скаліченого Миколу Єлисейовича Гориновича (1855–1912), яким опікувалася, а пізніше вийшла за нього заміж.

Ця частина історії роду Гориновичів достовірніша, хоча й не всі її сюжетні однаково висвітлені в історіографії. Микола Горинович народився в м. Немирів у багатодітній родині Єлисея Миколайовича Гориновича, майбутнього столоначальника київського генерал-губернатора, та Марини Петрівни (Борецької). Посилання Михайла Гориновича на герб роду («Рудниця»), швидше за все, вигадка, – за документами 1900-х років його дід Микола Єлисейович – почесний громадянин, за віросповіданням –

євангельський християнин. Хоча можливо, що ця гілка роду Гориновичів не стала доводити або підтверджувати своє шляхетське походження за невідомих нам сьогодні обставин.

Учився Микола Горинович у 2-й Київській гімназії. 1872 р. вступив у юнкери, брав участь у польському поході, але 1874 р. вийшов у відставку. Якийсь час Микола Горинович вештався без роботи, шукав місце вчителя, однак невдало склав іспит на право вчителювати. Звертався по допомогу до родини не хотів і після випадкового знайомства з народниками увійшов до одного з київських гуртків. Брав участь у революційній діяльності – пропагував ідеї народників, але був заарештований і три місяці перебував у Київській лук'янівській в'язниці. Під час ув'язнення пережив психічний криз і вирішив зректися народного руху, дав щирі покази щодо своєї діяльності в надії розпочати нове життя. Натомість був звільнений під «гласний надзор» і відтак не мав можливості влаштуватися на роботу. Навесні 1876 р. знову викликаний до поліції в гучній справі «193-х» і спереляку вирішив тікати за кордон – в Болгарію, де вже розгортався національно-визвольний рух проти османів. До організації втечі залучив друзів і приятелів по революційних гуртках і виїхав до Єлисаветграда. Між тим, був звинувачений членами одного з гуртків у зраді і як шпигун приречений до страти. 10 червня 1876 р. під Одесою його забили до нестями «друзі» по київській гімназії, а на додаток йому на голову вилили сірчану кислоту, щоб спотворити обличчя. Однак під час цього замаху на вбивство щось пішло не так, вірогідно, через недосвідченість «кілерів» або поспіх. Микола Горинович вижив, але назавжди втратив обличчя й зір, майже півтора року перебував у місцевому шпиталі. Імена виконавців смертного вироку відомі. Один з них марксист Лейба Гершович Дейч (1855–1941) був навіть засуджений за це 1884 р. до каторги і відбував покарання до 1896 р.

Після масового арешту членів більшості революційних гуртків у 1873–1877 рр. Микола Горинович був звинувачений разом з усіма під час процесу «193-х», що тривав із жовтня 1877 по лютий 1878 р. Був визнаний винуватим і засуджений до заслання, але суд просив звільнити його від покарання, оскільки він був одним із трьох осіб, що співпрацювали зі слідством. За наказом імператора Олександра III від 11 травня 1878 р. Микола Горинович був звільнений від усякої відповідальності. Проте підозра в зраді тяжіла над Миколою Гориновичем упродовж усього життя, хоча сам він відкидав подібні закиди. За сімейним переказом, наприкінці життя до нього приходив один із тих давніх «приятелів» – Яків Васильович Стефанович (1853–1915), за розрадою і прощенням у наклепі, але документального підтвердження невинуватості Миколи Гориновича не існує. Революціонером-народником був також молодший брат Миколи – Василь Єлисейович Горинович (1858–1913).

Тим часом батьки Миколи Гориновича померли, і він залишився наодинці зі своїм горем, блукаючи по богадільнях. У такому жахливому стані його й побачила Катерина Розумовська, за сімейною легендою, в богадільні містечка Нова Ушиця, де вона працювала. Вірогідно, там само Микола Горинович мав бесіди з кимось із «пашківців», що опікувалися богадільнями, можливо, навіть із графом Олексієм Павловичем Бобринським (1826–1894). Ці розмови сприяли його духовному відродженню.

Між тим, опікування хворим закінчилося 1881 р. для Катерини Розумовської весіллям і повним наверненням Миколи Гориновича до євангельської церкви, а згодом і до пастирської діяльності. Відсутність зору до певної міри компенсували навчання за кордоном, користування книжками для сліпих, церковне служіння і щасливе подружнє життя. У родині було вісім дітей: Борис, Катерина, Марина, Лідія, Віра, Надія, Любов і Володимир. Усі діти одержали середню освіту. Їхні долі склалися по-різному. Старший син Борис (1885 – † після 1922 р.) став військовим хірургом, загинув десь у Сибіру. Три сестри: Віра, Надія і Любов – більше тулилися до Києва, але Надія емігрувала 1920 р. до Румунії, залишивши доньку Євгенію (1912–1973) в сестри Люби († 1952).

Катерина й Марина поїхали до Москви, де Катерина стала дружиною відомого євангельського проповідника Павла Христофоровича Мордовіна (заарештований 1930 р., помер на засланні 1935 р.), працювала викладачем німецької мови. Марина була хвороблива дівчина: не витримала умов московської євангельської громади й повернулася в Україну, де вчителювала¹. Померла в молодому віці, як і Лідія.

Віра (1891–1966) закінчила гімназію в Бердянську, але пізніше жила, навчаючи дітей «заможних» людей, у Києві. Певний час служила в родині Володимира Львовича Семиренка (1891–1938), була також репресована. Після повернення із заслання жила переважно в Москві або на підмосковних дачах, у різних родин: письменника Анатолія Корнільйовича Виноградова (1888–1946), Віпперів, Нольде та ін. Коли вже нездужала, повернулася до Києва, де й померла. Катерина Розумовська після смерті чоловіка та у міжвоєнні роки жила переважно в Києві, але померла 1944 р. в Немирові.

Володимир Миколайович Горинович – батько Михайла – закінчив реальне училище в м. Бердянську і в 1916 р. вступив на природничий факультет Київського комерційного інституту, де навчався до 1918 р. Потому одержав посаду рахівника, але революційні події і нескінченні зміни в Ки-

¹ Про деякі епізоди життя в одній з євангельських громад Москви, зокрема про долю Марини Горинович і про Павла Мордовіна, йдеться у відкритому листі Ф. Птіцина до одного наставників євангелістів Б. Фетлера, надрукованого в збірнику антисектантських свідчень [2, с. 41–43, 51–52].

єві властей зтягли його на декілька років у загальний вир пошуків себе й засобів до прожиття. Спробував себе в журналістиці, працював на заготівлях лісу та іншого інвентаря по військовому відомству і в частинах особливого призначення, побачив багато міст і сіл України.

Де і як перетнулися шляхи Ніни Гаєвської та Володимира Гориновича достеменно невідомо. Найвірогідніше, на це вплинуло поширене тоді серед молоді захоплення езотерикою та теософією. Так чи інакше, але вони опинилися в гуртку студента Університету св. Володимира Євгена Володимировича Крамаренка (1888–1921)¹. Цей гурток, або навіть «ложа» чи «орден», заснований ще 1914 р., продовжував діяти під час громадянської війни й політичної невизначеності українських теренів. Повний перелік членів містичної організації невідомий. Зазвичай, її називають «Гізбар» (це східне слово, але стосовно етимології та його значення існують різні думки). До складу гуртка входили в різні часи різні особи, зокрема Олександр Костянтинович Анохін (1882–1920), а також деякі майбутні приятелі Гориновичів – Марія Чеславівна Зеленко (1890–1973), Олексій Максимович (1890–1942), Олександра Василівна (1896–2002) й Віра Василівна (1898–1977) Смирнови, Борис Леонідович Смирнов (1891–1967)², Леонід Миколайович Соколов (1904–1986) та інші. Загалом ця тема дуже делікатна, як і вся «масонська» або теософська тематика, оскільки зачіпає інтереси та особисте життя багатьох людей, в тому числі тих, що пізніше намагалися всіма засобами позбутися свого «прикрого» минулого.

Про діяльність «ордену» не збереглося достовірних документів, за винятком спогадів або листування його колишніх членів. Ще в 1921 р. він діяв, але після смерті Є. Крамаренка та О. Анохіна гурток занепав, хоча якась його рефлексія зберігалася в «комуні» на хуторі Довжик під Житомиром, де в 1922–1923 рр. ще збиралися колишні адепти (за власною класифікацією – «місти»). Саме там, на хуторі Довжик, у липні 1923 р. Володимир Горинович літературно освічується в коханні Ніни Гаєвській (текст зберігся в архіві). Молоді побралися 8 березня 1924 р. й згодом вирішили «заховатися» на педагогічній ниві в котромусь із сіл Київщини. 20 вересня 1924 р. Володимир одержує посвідчення про закінчення тримісячних курсів української освіти, і подружжя готує папери до Наркомпросвіти. Тим часом вони

¹ Деякі подробиці з життя київських окультистів і теософів тієї доби подає Дмитро Шльонській у книзі, присвяченій Андріївському узвозу в Києві: згадуються головні осередки теософських гуртків, їхні керівники, наведені, зокрема, цитати зі спогадів В. Гориновича, а також низка фотографій, у тому числі Є. Крамаренка, Б. Смирнова, В. Гориновича, Н. Гаєвської та ін. [3, с. 94–103].

² Прихильники східних філософських течій підтримують сайт, де можна знайти інформацію про київський період життя Б. Смирнова, його переклади і, зокрема, про В. Гориновича. Див.: www.bolesmir.ru/

одержали направлення до села Забір'я з правом учителювати «в першому концентрі трудової школи з фаху груповода». Наскільки це був випадковий вибір або задоволення якогось конкретного прохання молодої пари, – невідомо. Проте місцина була знайома, принаймні для Ніни Гаєвської. Забір'я, так само, як і трохи відоміші Боярка, Дзвінкова, Ірпінь, Святошин, входило до переліку приміських зон відпочинку для заможних киян початку ХХ ст.

Отак з осені 1924 р. розпочалася забірська доба Гориновичів, що розтяглася на все їхнє подальше життя. Володимир Горинович працював завідувачем забірської трудової школи до 1938 р., а Ніна Гаєвська вчителькою до 1939 р. У 1938 р. до школи надіслали «молоду» директорку, яку недовзі звільнили, і в наступному, 1939, році Володимир Горинович знову очолив школу, але ненадовго – подружжя вчителів перевели до Янковичів. Переміщенню передували якісь брудні інтриги, пов'язані з призначенням і діяльністю «молодої» директорки забірської школи. Про цей епізод збереглося два свідчення. Одне з них належить Ніні Гаєвській, яка посилається на несприйняття директорки старими кадрами, що зрештою призвело до конфліктів і розформування викладацького колективу школи. Інше належить Михайлові Гориновичу, який покладає провину на саму директорку, що не могла стерпіти високий статус Гориновичів у школі й сільській громаді й розпочала писати скарги. Це останнє ближче до істини, оскільки Ніна Гаєвська часто неправдива у своїх спогадах і помітно намагається підлаштувати їх під якусь нейтрально-радянську концепцію історії. В кожному разі, як на ті часи, то в цілому відбулося доволі мирне вирішення того «конфлікту поколінь», чому можна було лише радіти. Адже ще 1937 р. Володимир Горинович був зарештований у Забір'ї в межах виконання регіонального плану з «вичищення» радянського суспільства від «ворогів народу» і направлений до Василькова. На своє щастя, він натрапив на колишнього товариша по службі по ЧОП і був звільнений. Надалі не притягався, – очевидно, план уже виконали.

Отже, літом 1939 р. вся родина за наказом була переведена до семирічної школи в недалеких, але трохи заможніших на той час Янковичах, розташованих на старовинному васильківському тракті. На новому місці Володимир Миколайович працював завучем, а Ніна Семенівна, вчителькою, старші діти продовжили навчання.

З початком війни Володимир Горинович пішов на фронт добровольцем. Воював на передовій, був за кулеметника, двічі мав поранення, писав, допоки це було можливо, листи додому з фронту й шпиталю, але марно, – доходили листи лише до деяких родичів на «великій землі». Після 1942 р. й ті листи припинилися, і до 1946 р. ніхто не знав про його долю. Як виявилось, після другого поранення в серпні 1943 р. потрапив у полон,

який, на щастя, був доволі поблажливим, – працював на кінному заводі, а з травня 1945 р. – при бібліотеці в Нюрнберзі. Після повернення до СРСР Володимир Горинович опинився на Далекому Сході у фільтраційному таборі в Бухті Находка. Чому доля посміхнулася йому й на цей раз, достеменно невідомо, але ж не всіх колишніх полонених влада була спроможна розстріляти або тримати за ґратами. Отож у квітні 1947 р. Володимир Миколайович одержав «свободу» й продовольчий атестат і вирушив потягом до Києва. За цей час Ніна Семенівна перехворіла на тиф, ледь не вмерла. Допомогали численні родичі, друзі, котрі потроху поверталися до Києва та Забір'я. Всі чекали на батька.

Володимир Миколайович повернувся в травні 1947 р. і став до роботи, але не до школи, а на смоляно-дьюгтярному заводі під Києвом. Після давнього менінгіту й фронтової контузії він дещо недочував, і це стало формальним приводом відмови в педагогічній роботі. Правда причина була теж зрозуміла – полон і фільтраційний табір. Та й не хотів він наплягати й вичавлювати в освітянського начальства дозвіл.

Отож почав старий Горинович нові пошуки себе й свого місця в побудові соціалізму. Влітку 1947 р. попрацював бухгалтером у піонерському таборі, – себе спробувати й якусь копійчину заробити. Потому кардинально змінив фах – став шліфувальником-абразивником на Київському шліфувально-полірувальному заводі. Там і пройшли наступні 13 років життя. Попервах жив у гуртожитку в Києві, на вихідні приїздив до Забір'я. Якби шліфувальники залишали свої імена на тому камінні, що обробляють, то ім'я Володимира Гориновича було б викарбуваним на більшості гранітних пам'яток Києва – у декорі Хрещатика, на постаментах ледь не всіх відомих нам пам'ятників і надгробків «видатних» осіб. Талановитий самоук-винахідник, котрий ще в 1920-ті роки створював для сільської школи фізичне приладдя, легко пристосувався до технології обробки каменю, став відомим майстром – героєм локальної робітничої і міської преси. Праця шліфувальника була тяжкою й виснажливою,

*Володимир Горинович
і Ніна Гаєвська.
1952 р.*

але водночас цікавою для людини з природничо-науковими здібностями. Він швидко опанував професію, мав подяки за роботу, проте на пенсію вийшов без вагань, – робота була тяжка: забагато повзав навколійки, задихався від пилу.

Однак ця остання зміна соціального статусу була й для нього певним стресом, попри всі оккультні навички й філософські знання. На початку 1960-х років Володимир Горинович пережив інфаркт, вряди-годи находили депресивні стани. Допомогали діти, онуки, розумна жінка й вірні друзі. Серед останніх найближчими по духу були Борис Смирнов та Леонід Соболев. Обидва – колишні «колеги» по гуртку Євгена Крамаренка, обидва мали клопоти в 1930-ті, проте зрештою були «прощені» й визнані радянською владою, але в різних сферах. Борис Смирнов – нейрохірург, академік Туркменської АН, а Леонід Соболев – геохімік і рослинознавець, учень Л. Г. Раменського (1884–1953), професор Всесоюзного науково-дослідного інституту кормів імені В. Р. Вільямса.

Однак стосунки з Борисом Смирновим треба було відновлювати. Гарним приводом було повернення до давньої втіхи 1920-х років – вивчення санскриту й читання давньоіндійських культових текстів. Борис Смирнов на той час просунувся в тій царині набагато далі й уже впевнено перекладав «Махабхарату». Проте й Володимир Горинович швидко надолужив у цій справі, – результатом було плідне для обох листування на ведійсько-санскритську тематику. На жаль, власні переклади Володимира Гориновича з санскриту нам не доступні, оскільки їхні рукописи з ревністю зберігає син Катерини Горинович Максим Голубев. Проте їхня наукова цінність дуже сумнівна.

З Леонідом Соболевим, здається, листовне спілкування ніколи не переривалося, але збереглися переважно листи починаючи з 1960-х років. Це, власне, й час активного відновлення філософських роздумів колишніх оккультистів у новий час – час переосмислення «буржуазного» теософського спадку на тлі пануючої і шанованої ними марксистсько-ленінської ідеології.

Іншим напрямом діяльності для Володимира Гориновича виявилось краєзнавство. Принаймні в трьох важливих аспектах його ім'я стає відомим і шанується по цей час. Насамперед, це історія села Забір'я. Прискіпливо збираючи різні доступні йому матеріали, спираючись на місцеві перекази й спогади, Володимир Горинович створив начерк історії села, який нині посідає важливе місце в низці краєзнавчих видань, присвячених Забір'ю [4].

Наступна тема пов'язана з пошкваленням у 1960-ті роки піонерсько-комсомольських патріотичних рухів. Річ у тім, що саме поблизу Забір'я проходила та сама «вузькоколійка», що стала символом непереможної

волі нової радянської людини, втіленої в образі Павки Корчагіна надзвичайно відомим для свого часу письменником Миколою Островським (1904–1936). Нескінченна кількість музеїв, шкіл, гуртків, класів імені Миколи Островського по всьому СРСР потребувала матеріалів, лекторів, свідків, нових фактів щодо його життя й діяльності. Це був «зоряний час» для старого Гориновича, котрий насправді чимало зробив, аби розпитати людей про ту колію, що її проклали в лісі до ст. Боярка. Чи казав він піонерам і комсомольцям усю правду про ті далекі події? Це нам невідомо.

Нарешті, менш відомим за тих часів був факт визнання Гориновичем Забір'я селом, де мешкав Тевель, герой повісті Шолом-Алейхема (1859–1916) «Тев'є-молочар», що й справді забезпечував боярських («бойберікських») дачників свіжими забірськими молокопродуктами.

У 1970-х роках, уже після смерті Бориса Смирнова, тема східних світоглядів, зокрема йогічних практик і медитації, знову несподівано виринула в родині Гориновичів. У продовження ще недавньої хрущовської «відлиги» і попри всі суловсько-брежневські обмеження в суспільстві зростав потяг до всього раніше забороненого або «нового» для замкненого за ідеологічними лаштунками радянського населення. Онуки Володимира Гориновича, що зростали в умовах сімейних легенд і розмов дорослих, були з дитинства просякнуті окремими «нерадянськими» ідеями, нахпалися певних тез, що їх уживали батьки, і були в цьому відношенні трохи вільнішими і розумнішими за своїх однолітків. Отже, з навчанням Олександра й Наталки Гориновичів у КПІ пов'язаний прикрий і разом характерний епізод у житті родини. Знаючи з дитинства про особливі здібності діда та деякі факти його біографії, онуки доволі вільно роповідали про нього своїм приятелям. У студентському середовищі могли похизуватися дідом-«чаклуном», що розмовляв на санскриті і мав дотичність до перекладу культової для молоді «Бгагават-Гіти». Деякі «слухачі» зацікавилися дідом та його поглядами. Так виникла тема учнівства в «Діда», як його прозвали нові адепти стародавніх знань. Траплялися й інші випадки «навернення», не пов'язані зі студентськими колами Києва. Поступово, десь на середину 1970-х років, сформувався такий собі гурток молодих теософів-окультистів, що регулярно відвідували Діда, аби набратися східної мудрості від нього особисто або ж від його розумної і балакучої дружини, котра виявилася напрочуд освіченою в тих самих справах. Ці «члени» гуртка різнилися за походженням, розумовими здібностями і місцем проживання, не завжди були добре знайомі між собою, хоча й не цуралися один одного. З філософського погляду, «навчання» було еkleктичним, на кшталт прослуховування різноманітних лекцій з історії давніх культур і світоглядних систем – від Стародавнього Єгипту до Далекого

Сходу. Можливо, були використані й певні практики, формалізація членства, якісь схеми поведінки з досвіду того ж «Гізбара» тощо. В практичній площині йшлося про розвинення сенсуальних здібностей, інтуїції, екстрасенсорики, техніки регулювання дихання й сновидінь тощо. Якогось особливого практичного виходу вся ця маячня не мала. Хлопці займалися своїми справами, десь училися, працювали, одружувалися. Їхня подальша доля складалася по-різному і, здається, ніяк не була пов'язана з таємними оккультними осередками. З погляду суспільної комуністичної ідеології, безперечно, все це було вкрай шкідливим для радянської молоді.

Важко сказати, як усі ці забаганки молодості відбилися на їхніх долях, але в житті старого Діда вся ця історія могла зіграти трагічну роль. Десь у 1978 р. хтось «настукав» на хлопців, що нібито створили таємну оккультну секту. Часи вже були далеко не ліберальні, і їх усіх викликали «куди треба». Зрозуміло, всі швиденько «здали» старого Діда. Невідомо, чи були в нього гості з КДБ, але цілком очевидно, що Володимир Горинович знав, що відбувається. Відтак постає питання, чи не уникнув він цього несподіваного повтору «фільтрації», призначаючи в розмові з Олександром Киркевичем дату свого «уходу» з життя на 18 лютого 1979 р.? [5]

Після смерті «Діда» гурток розпався, хоча декілька осіб ще продовжували вже радше світські стосунки з Ніною Гаєвською, котра, однак, охоче надавала їм інформаційні послуги в цій делікатній царині.

Відомості, що їх подає Михайло Горинович про рід матері, достовірніші, хоча подекуди також легендарні. Її батько Семен Іванович Гаєвський народився 1866 р. в родині почесного громадянина Івана Михайловича Гаєвського, директора жіночої прогімназії в Золотоноші. Після закінчення Чернігівської гімназії поїхав до Києва, навчався в Київському університеті св. Володимира на медичному та юридичному факультетах. Мав різнобічні таланти, гарно малював, але більшу схильність виявив до юриспруденції, дослужився до статського радника й був за товариша судді Чернігівського суду до подій жовтня 1917 р. За покликом душі співпрацював із чернігівськими архівістами. Під час громадянської війни продовжував роботу в суді за всіх «влад», що йому пізніше поставили в провину більшовики. Після встановлення комуністичного режиму працював на різних посадах, зрештою прилаштувався до архівної справи, сприяв організації Чернігівського обласного архіву, чимало зробив для порятунку як власне архівної спадщини, так й історичних пам'яток Чернігівщини [7, с. 128–129]. Усунутий 1929 р. від державної служби та організаційної роботи намагався робити переклади з іноземних мов українською, бо мав виразний літературний хист, але не встиг утвердитися на перекладацькій ниві – 15 жовтня 1930 р. був заарештований і засуджений на п'ять років заслання. Збе-

реглися чутки, що Семена Івановича Гаєвського навіть бачили в Чернігові після повернення, але за іншими цілком офіційними довідками він помер 11 травня 1931 р. в Архангельській обл. Отже, остаточною доля його невідома.

Подружнє життя Семена Гаєвського не було надто вдалим. Перша дружина – Євгенія Олександрівна (1877–1921) походила з роду Грузевичів-Нечаїв (гербу «Побуг»). Її батько, Олександр В'ячеславович, працював в артистично-театральному середовищі, якийсь час був за антрепренера в Марка Кропивницького (1840–1910). Рід Нечаїв, за сімейною легендою, походить від Івана Нечая, котрий одружився з однією з дочок Богдана Хмельницького – Оленою або Степанидою. Мати Євгенії Олександрівни, Євгенія Федотівна, походила з відомого старшинського роду Коленків. Могили й склепи предків Ніни Семенівни з материнського роду знаходилися на Аскольдовому кладовищі і були знищені в середині 1930-х років. Родині Коленків належала маєтність, на території якої був закладений Київський Свято-Володимирський собор, а в будинку, де доживали віку останні Коленки, нині знаходиться консульство Австрії.

Донька Семена Гаєвського – Ніна – народилася 16 листопада 1898 р. Родина була доволі заможна, отож дівчина мала непоганих учителів і багато часу проводила за кордоном – звідси добре знання іноземних мов і певна пересиченість «гарним життям», що далось взнаки пізніше.

Ніна Семенівна починала вчитися в рідному їй Чернігові, але напередодні війни 1914 р. була переведена до найпрогресивнішої жіночої гімназії Києва – приватного закладу Аделаїди Володимирівни Жекуліної (уродженої Євреїнової, 1866–1950). Будинок гімназії був неподалік від дому – на вул. Ярославів Вал, 32 (пізніше в новому приміщенні на вул. Львівській, сучасна школа № 138 по вул. Січових стрільців). Училася не дуже добре, надаючи перевагу гуманітарним дисциплінам.

Після закінчення гімназії в травні 1917 р. Ніна вступила на юридичний факультет Університету св. Володимира. Через різні обставини їй, так само, як і майбутньому чоловікові, не вистачило впевненості, аби закінчити навчання. Утім припинення навчання за умов подій кінця 1917 – початку 1920-х років – загальний тренд у житті багатьох представників «верхніх» прошарків українського суспільства. Десь у цей заплутаний період через прихильність матері до окультизму до нього пристає й Ніна Гаєвська. Зав'язуються нові знайомства, що матимуть значний вплив на її подальшу долю: члени літературно-театральної родини Смирнових, що переїхали до Києва, соціал-революціонерка Марія Зеленко, лікар Борис Смирнов і... Володимир Горинович.

Між тим, 1921 р. від тифу померла Євгенія Олександрівна – мати Ніни Гаєвської, і вона згодом залишає їхню квартиру на вул. Великій

Житомирський і переїздить до батька в Чернігів, у приватний будинок неподалік від архіву. У батька на той час була вже нова родина: друга дружина Леокадія Карлівна (Шорш) мала сина Семена (1911 р.н.) від першого шлюбу, чекала на другу дитину – Марійку (1922 р.н.). Батьки дружини жили на Буковині¹, а сестра в Югославії, тому тема тимчасового виїзду за кордон стає нагальною упродовж наступних років. На жаль, ці плани не здійснилися.

Між тим, Ніна Гаєвська починає працювати вчителькою в Чернігові, але пізніше перебирається до Житомира, де на хуторі Довжик обирає свою подальшу долю й долю роду Гориновичів.

Наступні роки пройшли в родинних і сільських клопотах: пристосовували попівський будинок під школу, вели лікнепи, опікувалися клубом, пережили колективізацію і голодомор, відкрили 1932 р. нову школу, а головне – виховували трьох власних дітей і кількадесят забірських.

Майже до кінця 1920-х років колишні однокласники, однокурсники або колишні київські «місти» ще підтримували особисті стосунки – деякі навіть навідувалися до Забір'я. Самі Гориновичі бували в гостях у батька Ніни в Чернігові. Надалі спілкування перервалося і не тільки через фізичні перешкоди – переїзди до інших міст і країн, але й через політичні обставини – старі зв'язки загрожували арештами й довгими неприємними розслідуваннями. Документальних відомостей про ці важкі часи мало. За спогадами Михайла Гориновича, в 1930-ті роки тісні зв'язки підтримували з родичами в Києві – там жили Віра й Люба Горинович, Євгенія Фридрих (дочка Надії) з двома дітьми – Галиною та Дмитром, стара Катерина Розумовська.

З початком війни Ніна Гаєвська залишилася наодинці з усіма бідами. Рятувалася з дітьми як могла серед чужих людей, на довгий час утратила старшу доньку, ледь не розстріляли сина, голодувала мала Катеринка. Після визволення Київщини повесні 1944 р. Ніна Семенівна вирішила припинити це почасті вимушене «заслання» до Янковичів і повернутися додому. Охочих працювати в знекровленому Забір'ї не було, отож її затвердили завідувачкою до старої школи. Оселилися на тому ж попівському подвір'ї, тобто в старій сільській школі. Відтоді Ніна Семенівна й надалі вчителювала в забірській школі, перші роки завідувачкою, а надалі вчителькою до 1953 р.

У перші ж повоєнні часи постало питання з'ясування долі численних родичів і знайомих. Попри всі намагання Ніни Гаєвської ця справа була

¹ Вірогідно, що батько дружини – Карл Шорш згадується серед імен в'язнів Талергофа як учитель з села Василіва на Буковині [7, № 8707].

нелегкою й розтяглася на 20 років. Назавжди були втрачені сліди батька та його другої родини. У вереміях буремних подій загубилися подруги по гімназії, друзі молодості, учні забірської школи.

З кінця 1950-х років Ніна поновлює свої розшуки, і на цей раз їй вдається витягти з небуття низку осіб, – деякі будуть поряд з нею до кінця життя. Так поступово формується коло кореспондентів і адресатів Ніни Гаєвської, наслідком чого стали сотні листів, що упродовж багатьох років відкладалися в її забірському домі, а пізніше були передані її сином до ІР НБУВ.

Тут варто відзначити особливий «феномен Гаєвської» як організатора свого роду «соціальної мережі», котру вона свідомо або несвідомо створювала навколо себе. За взірць могли слугувати родинні схеми листування, що їх практикували в більшості сімей XIX–XX ст. Таке внутрішнє епістолярне коло породжувало почуття певної соціальної єдності, взаємної підтримки і стабільності. Розсилаючи повсякчас частки інформації про себе і своїх близьких, ми провокуємо співдописувача на такі самі дії стосовно нас самих. Зрештою цей інформаційний обмін стає сталим і навіть не терпить порожнечі, – відсутність чергових повідомлень відчувається вкрай болісно і дратує. Очевидно, що здебільшого інформацію таких повідомлень складають побутові наративи про життя-буття, часом стосунки завмирають на рівні формальних вітань, але, буває, переходять у площину моральних повчань або вирішення наукових чи бодай псевдо-наукових питань.

Листування Ніни Гаєвської неважко поділити на декілька центрів. Насамперед, це родина – чоловік, діти, онуки, родичі чоловіка, їхні рідні тощо. Перші листи цієї групи – від чоловіка. Але вже від 1947 р. він знову поруч та й не дуже був схильним до епістолярного жанру. Найбільш залученим до «соціальної мережі» Ніни Гаєвської серед її рідних був син – Михайло Горинович. Починаючи з перших місяців служби в армії і далі до повернення до Києва 1962 р. він докладно писав матері не менше як двічі на місяць, одержуючи у відповідь від неї такі самі розлогі листи. Майже так само часто почала писати до свекрухи його дружина Марія. Згодом писали онуки: Олександр і Наталка Гориновичі, Максим і Галина Голубєви. Дітей до листування приохочували ледь не з самого народження, передаючи від них вітання, пізніше перші малюнки й перші літери. Також регулярно писали численні родичі й родички чоловіка: «старі» Гориновичі та їхні нащадки – Мордовіни, Паншини, Фридрихи.

На другому місці цього кореспондентського кола – колишні оккультисти й друзі юності по Києву, приміських дачах: Олександра Смирнова, Марія Зеленко, Леонід Соболев, Ірина Татищева і Сергій Єдиневський.

Ще далі – колишні «жекулінки» випуску 1917 р., насамперед віднайдені однокласниці, менше – інші випускниці тієї ж гімназії: Ольга Бош-Коцюбинська, Ольга Грінштейн, Валентина Заленська, Катерина Кистяківська, Катерина Коровицька, Надія Мандельштам (Хазіна), Юлія Тулуб (Поспелова), Анисья Старовойтенко, Євгенія Тартаківська, Зоя Шварцман.

До останньої, четвертої, категорії можна зарахувати колишніх учнів або вихідців із Забір'я, сусідів, «нове покоління» радянської інтелігенції, почасти випадкових осіб: Ніну Бабенко, Надію Гаєву, Олександра Киркевича, Антоніну Летенко, Миколу Лугового, Марію Сусло (Бугай), Бориса Устименка, Ганну Яцун та інших. У цій останній категорії траплялися дописувачі надто пересічні й невибагливі, але що було, то було, і листування з ними теж тривало роками – незатійливе, без особливих спільних спогадів і, як на мене, доволі обтяжливе для Ніни Семенівни.

З огляду на загальну кількість написаних і одержаних листів здається, що ця епістолярна справа була чи не найважливішою в житті Ніни Семенівни. Хоча на першому місці, звичайно ж, мало бути хатне господарство, чоловік і виховання онуків. Іншого роду соціальна ангажованість не була властива Гаєвській, хоча вона радо відповідала на листи з київської середньої школи № 138, що примістилася в будинку колишньої гімназії Аделаїди Жекуліної, і надавала їм якісь матеріали. Проте загалом її життя пройшло майже винятково в межах Забір'я, хіба-що були поодинокі виїзди за межі Київської області. Це нетривалі подорожі до Одеси, на обстеження в Інституті очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова, й до сина в Макіївку в 1958 р., а також у 1968 р. – до батькового будинку в Чернігові.

Після смерті Володимира Гориневича останнім офіційним носієм таїнства «посвячення», «уламком» київських оккультистів 1920-х років залишався Леонід Миколайович Соболев. Листування Володимира Гориневича з Леонідом Соболевим тривало майже все життя, однак навряд чи воно було надто філософським. Більшість листів Леоніда Соболева ще за життя Володимира Гориневича була адресована також і Гаєвській. Вона ж і відповідала частіше, беручи на себе обов'язки секретарки. Однак після смерті Володимира Гориневича вона й Леонід Соболев залишилися останніми з тих київських романтиків, що колись шукали «філософського каменю» в темному вариві юдейсько-індійської філософії. Ці останні роки їхнього життя породили рясне листування на доволі абстрактні й несподівані теми. Леонід Соболев намагався використати знання Ніни Гаєвської для вирішення своїх натуралістичних або природознавчих завдань. Та, в свою чергу, нарешті, після років перебування в тіні чоловіка, відчула свою особисту необхідність, корисність як джерела відомостей, занедбаних і

невизнаних ув тогочасному суспільстві. З наукового погляду зміст того листування двох стареньких оккультистів не є надто цікавим. Примітивними були мовознавчі запитання Ніни Гаєвської, її спроби тлумачити релігійні тексти, – усе це доволі уїдливо висміює її опонент, знавець латини й західноєвропейських мов, католик і півчий церковного хору. Але не менш наївними були його питання до Гаєвської з приводу системи сефірот, котру він настійливо намагався пристосувати для створення єдиної інформаційної теорії щодо життя на нашій планеті. Попри взаємні образи й часті непорозуміння ця дружба й взаємозалежність тільки посилювалися, і, здається, смерть Леоніда Соболева в червні 1986 р. була нищівним ударом для Ніни Гаєвської, обривом останньої нитки, що пов'язувала її з далеким минулим. Після цього були втрачені якісь містичні сенси життя, і вона вже його не здужала, хоча протрималася ще рік.

Після втрати Леоніда Соболева єдиною давньою подругою і спогадом про далекі 1920-ті роки залишалася Олександра Смирнова (Іскандер), але це спілкування за всіх обставин було надто «жіночим»: про дітей та онуків, життєві негаразди й хвороби... Подібне побутове листування підтримувала Гаєвська ще з кількома особами до серпня 1987 р.

Питання про збереження рукописної спадщини родини, швидше за все, постало ще за життя подружжя. Більшість переданих до ІР НБУВ матеріалів зберігалася в картонних папках, зв'язках, пакунках, конвертах, що їх особисто готували Володимир Горинович або Ніна Гаєвська, підписуючи відповідні назви або наклейки: «спогади», «листування», «вірші» тощо. Відкладалися дотичні до родини Гориновичів вирізки з газет, а також друковані матеріали різної тематики, копії поетичних текстів і т. ін.

Після смерті Володимира Гориновича формування родового архіву стало виразнішим. До нього додалися численні записи Ніни Гаєвської: оповідання, есе, нариси, спогади, міркування тощо. Багато чого вона переписала або пригадала з пам'яті, – так «з'явилися» вірші 1919–1922 рр., спогади дитинства, біографічні портрети. Втім найбільша частина архіву припадає на листування. Через значний кількісний склад дописувачів, їхню різноманітність і, зазвичай, схильність до написання листів утворилося неординарне зібрання свідчень про життя-буття різних прошарків радянського суспільства за період 1944–1987 рр. При цьому рівень освіченості кореспондентів і, відповідно, тематики листів перебував у широкому діапазоні від одноманітних безграмотних текстів про сільське життя до філософських роздумів щодо мети Всесвіту. Десь посередині знаходилися літературні теми й обговорення політичного тогодення.

Ще за життя Ніни Гаєвської і Володимира Гориновича їхніми спогадами й філософськими концепціями зацікавилися різні кола дослідників.

Про залученість їх до відтворення історії села Забір'я, гімназії А. В. Жекуліної вже йшлося. Наступна тема на той час була заборонена, але принаймні двоє з умовного «гуртка» молодих оккультистів уже після смерті Володимира Гориновича ставили питання про вивчення, збирання матеріалів і навіть публікації спогадів, фактів чи історії київських теософів, ложі «Гізбар» тощо. Залучаючи до справи Леоніда Соболева, Ніні Гаєвської вдалося відновити й підготувати низку матеріалів. Усе це було передане до рук останнього формалізованого адепта вчення Олександра Геннадійовича Кіркевича, про що він особисто оповідає в зазначеному нарисі «Дух пламенеющий» і в своїх автобіографічних записках.

Після смерті Ніни Гаєвської в серпні 1987 р. архів родини зазнав подальших утрат. Документи були певним чином розподілені між родичами. Частину паперів залишив у себе син Катерини Максим Юрійович Голубєв, щось осіло в Забір'ї, де постійно мешкала донька Олександра. Отож архів родини Гориновичів у сучасному його стані є неповним. Відсутні тексти зі спогадами Ніни Гаєвської про своє дитинство, творчі матеріали Володимира Гориновича (записники, переклади з санскриту тощо), листи Б. Л. Смирнова до В. М. Гориновича, найдавніші сімейні фотоматеріали). Деякі з цих документів доступні в мережі Інтернет¹.

Проте більша частка архіву родини збереглася в Михайла Гориновича. Саме вона й була передана до ІР НБУВ 1996 р. На жаль, навіть у цьому, вже обмеженому родичами, вигляді архів родини є неповним, що почасти простежується у відсутності листів, від яких збереглися конверти, бракує листів, про які йдеться в наступних листах або в написах на обкладинках папок.

У наступні роки фондоутворювач підготував до передачі до ІР документи власної родини, фотоматеріали, а також нотатки до історії роду, генеалогічні таблиці, різні довідки й особисті документи. Остаточне надходження матеріалів до ІР НБУВ мало місце в червні 2006 р. в обсязі «двох великих папок». Вони містили документи Михайла Гориновича, його дружини Марії Фотіївни, їхньої доньки, батьків дружини та ін.

Під час наукового описування архіву була збережена його, насамперед, родова структура, що віддзеркалює сімейні стосунки всередині родини Гориновичів. Відтак, виокремлюються розділи за рівнями спорідненості, починаючи від формального фондоутворювача Михайла Володимировича Гориновича і його власної родини. Затим вміщені розділи з описами документів його батьків і сестер. При цьому документи, укладені тими чи іншими особами, розміщені в призначених для них розділах у ви-

¹ Див. блог Максима Голубєва: <https://carabaas.livejournal.com/>

значеному укладачем опису порядку. Таким чином, усі листи, направлені, до прикладу, Володимирові Гориновичу, зберігаються в розділах, де представлені документи його дружини, дітей, онуків тощо.

Зрозуміло, що з огляду на історію формування архіву, кількість документів, описаних у розділах, нерівна. Цілком очевидно також, що переважна більшість матеріалів архіву так чи інакше пов'язана з особою Ніни Гаєвської, яка була своєрідним «комунікативним» центром родини. Між тим, тематично-родовий розподіл документів виводить багато одиниць зберігання за межі її «власного» розділу як такі, що уклалися різними особами – членами родини Гориновичів. Однак це не заважає пошуку відповідних документів за прізвищами їхніх укладачів.

Доволі численними в архіві виявилися «колекційні матеріали» або «матеріали інших осіб», до яких зараховані різноманітні документи, що їх збирали члени родини упродовж десятиліть. Це переважно рукописні копії текстів або вирізки з газет, часописів із літературними, публіцистичними, науковими творами, якими цікавилися Гориновичі або одержували в якості дарів від їхніх авторів. Самостійної художньої або наукової цінності ці твори не мають, але слугують ілюстрацією того культурного довкілля, яким жила родина.

Архів рясніє різноманітними фотоматеріалами, переважно аматорськими світлинами, які робив власноруч Михайло Горинович. Однак трапляються й інші, доволі рідкісні фотографії різних часів і осіб, які можуть бути корисними дослідникам.

На сьогодні, внаслідок стрімкого розвитку інформаційних технологій і зростаючої уваги до «дрібних» питань вітчизняної історії, відомості про окремих представників родів Гориновичів і Гаєвських є доволі поширеними в різних джерелах, які можна умовно розділити на дві групи: 1) друковані довідкові, науково-популярні, публіцистичні й художні твори, в яких стисло або побіжно, на тлі інших питань згадуються їхні імена; 2) публікації в мережі Інтернет (в тому числі у Вікіпедії), на різних сайтах, де розміщуються біографії, спогади, листи, записки котрогось із членів родини, або так звані «форуми» й «блоги», де обговорюються деякі питання, дотичні до представників цих родів або тих ділянок культури, до яких вони були причетні. Невдаючись до критики цих надзвичайно різноманітних джерел і відомостей, складених зазвичай нефахово і почасти випадковими особами, зазначу наостанок, що підготовлений інвентарний опис архіву Гориновичів слугуватиме гарним підґрунтям для подальшої пошукової роботи з метою відтворення не тільки історії зазначених українських родів, але й широкого спектру питань культури ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Голодомор 1932–1933 років в Україні за документами ГДА СБУ : анот. довід. / НАН України, Ін-т історії України [та ін.]; [авт.-упоряд.] : Людмила Аулова, Василь Даниленко [відп. упоряд.], Валентин Лавренюк ; [відп. ред. Василь Марочко]. Львів : Центр дослідж. визвол. руху, 2010. 469 с.
2. Открытое письмо секретаря Петроградской баптистской общины Ф. Птицына к наставнику баптистов Б. Фетлеру // Введенский А. П. Сектанты о секантах. Одесса, 1915. С. 36–57.
3. Шленский Д. История одной улицы. Дрогобыч ; Киев : Коло, 2017. 224 с., ил.
4. Зелик С. М., Горинович В. М., Сизонов Ю. Б. Забір'я – джерело незвіданих глибин. Київ : Р. К. Майстер-принт, 2015. 111 с. : фот.
5. Кіркевич О. Г. Дух пламенеющий. URL: metodich.ru/aleksandr-kirkevich-duh-plameneuyushij-dolina-nadsona/index.html
6. Українські архівисти. XIX–XX ст. : біобібліогр. довід. / Держкомархів України. УНДІАСД ; упоряд.: І. Б. Матяш (кер.), С. Л. Зворський, Л. Ф. Приходько та ін. Київ, 2007. 752 с.
7. Мирович Р. Д. Алфавитный указатель жертв австро-мадьярского террора во время первой мировой войны 1914–1918 гг. на землях Галицкой и Буковинской Руси, в пяти книгах. Третья, значительно пополненная редакция (9047 душ). Львов, 1971. URL: <http://personalhistory.ru/papers/talergof.txt>

References

1. Aulova, L., Danylenko, V., Lavreniuk, V. (Comps.). (2010). *Holodomor 1932—1933 rokiv v Ukraini za dokumentamy HDA SBU* [Holodomor of 1932—1933 in Ukraine in the documents of the Main State Archives of the Security Service of Ukraine] (V. Marochko, Ed.). Lviv: Center of Liberation Movement Studies. [In Ukrainian].
2. *Otkrytoe pismo sekretaria Petrogradskoi baptistskoi obshchiny F. Ptitsyna k nastavniku baptistov B. Fetleru* [An open letter of the secretary of Petrograd baptist community to the baptist leader B. Fetler]. (1915). In A. P. Vvedenskii, *Sektanty o sektantakh* [Sectarians about the sectarians] (pp. 36–57). Odesa. [In Russian].
3. Shlenskii, D. (2017). *Istoria odnoi ulitsy* [The history of one street]. Drohobych, Kyiv: Kolo. [In Russian]
4. Zelyk, S. M., Horynovych, V. M., Syzonov Yu. B. (2015). *Zabiria — dzherelo nezvidanykh hlybyn: istoryko-kraieznavche vydannia* [Zabirya – the source of unknown depths]. Kyiv: R. K. Maister-print. [In Ukrainian].
5. Kirkevych, O. H. *Dukh plameneuyushchii* [The flaming spirit]. URL: metodich.ru/aleksandr-kirkevich-duh-plameneuyushij-dolina-nadsona/index.html. [In Russian]
6. *Ukrainski arkhivisty (XIX—XX st.): biobibliografichniy dovidnyk* [Ukrainian archivists (19—20th ct.): bibliographical reference book]. (2007). [In Ukrainian].
7. Myrovich, R. D. (1971). *Alfavitnyi ukazatel zhertv avstro-madiarskogo terrora vo vremia pervoi mirovoi voyny 1914–1918 na zemiakh Galitskoi i Bukovinskoj Rusi, v piati knigakh. Tretia, znachitelno popolnennaia redaktsiia (9047 dush)* [Alphabetical index of victims of the Austro-Hungarian terror during the World war I of 1914–1918 on the lands of Galitsia and Bucovina Rus, in five books. The third mostly improved edition (9047 persons)]. Lviv. URL: <http://personalhistory.ru/papers/talergof.txt>. [In Russian].

Yevhen Kostiantynovych Chernukhin,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Research Fellow of the Judaica Funds Department,
Institute of Manuscript,
Vernadsky National Library of Ukraine
e-mail: geikle@hotmail.com

The fund 350 (the archives of the Horynovych family) in the Institute of Manuscript of Vernadsky National Library of Ukraine: founders, structure, review of the documents

The fund 350 was formed from various documents of the Horynovych family which came to Institute of Manuscript of VNLU in 1996–2006. The main founder was Mykhailo Volodymyrovych Horynovych (1927–2016), born in the Zabirya village. After finishing the primary seven-class school he served in the Kyiv Artillery Military School. After finishing the high school for working youth in 1951 he entered the mining faculty of the Kyiv Politechnical Institute, later worked in the Donbas coal pits, occupied different working positions, connected with coal mining or mine investigations, explosion works and safety arrangements. After retiring he devoted himself to some social activities, studied the history of his family. He collected and presented to the Institute of Manuscript of VNLU the archives of his parents – Volodymyr Mykolaiovych Horynovych (1900–1979) and Nina Semenivna Haievska (1898–1987), the first teachers of Zabirya of the Soviet period of 1924–1939. After the World War II Volodymyr Horynovych worked at the Kyiv Polishing-Grinding Mill while Nina Haievska returned to teaching in the Zabirya school. The structure of the fund reflects the relations of the main founder of the archives and other members of the Horynovych family. The fund contains biographical documents of three generations of the family, historical documents, the notes on the local lore, compiled by Volodymyr Horynovych, various writings and memoirs of Nina Haievska. The correspondence of the members of the Horynovych family, the letters of the former classmates of Nina Haievska at the Kyiv A. V. Zhekulina Gymnasium, of her own pupils, friends and other persons make a significant part of the fund. There are also numerous photographs and other collection materials.

Key words: the Horynovych, Mykhailo Horynovych, Volodymyr Horynovych, Nina Haievska, Zabirya.

Евгений Константинович Чернухин,
кандидат филологических наук,
старший научный сотрудник отдела фондов юдаики Института рукописи
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского
e-mail: geikle@hotmail.com

Фонд 350 (архив семьи Гориновичей) в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: фондообразователи, структура, обзор документов

Фонд 350 образован из различных документов семьи Гориновичей, поступивших в ИР НБУВ в 1996–2006 гг. Главным фондообразователем является Михаил Владимирович Горинович (1927–2016), уроженец села Заборье. После окончания

семилетней школы Михаил Горинович находился на военной службе в Киевском артиллерийском училище. Окончив школу рабочей молодежи, в 1951 г. поступил на горный факультет Киевского политехнического института и по окончании учебы выехал работать на Донбасс. За время трудовой деятельности занимал разные должности, сопряженные с добычей угля или разработкой месторождений полезных ископаемых, взрывными работами и техникой безопасности при проведении подобных работ. После выхода на пенсию занимался общественной работой, изучал историю своего рода. Собрал и передал в ИР НБУВ архив родителей: Владимира Николаевича Гориновича (1900–1979) и Нины Семеновны Гаевской (1898–1987), первых учителей в Заборье советского периода 1924–1939 гг. После окончания войны Владимир Горинович работал на Киевском шлифовально-полировальном заводе, а Нина Гаевская вернулась к преподаванию в школе с. Заборье. Структура фонда отражает родственные связи главного фондообразователя и других членов семьи Гориновичей. В фонде представлены биографические материалы трех поколений семьи Гориновичей, исторические документы, записи краеведческого характера Владимира Гориновича, литературные сочинения и воспоминания Нины Гаевской. Значительную часть архива составляют обширная переписка членов семьи Гориновичей между собой, а также письма к Нине Гаевской от ее одноклассниц по Киевской гимназии А. В. Жекулиной, бывших ее учеников, друзей и других лиц. В фонде представлены многочисленные фотодокументы, коллекционные материалы.

Ключевые слова: Гориновичи, Михаил Горинович, Владимир Горинович, Нина Гаевская, Заборье.

*Стаття підготовлена 16 березня 2018 року;
подана до друку 19 квітня 2018 року.*